

УДК 347.6

DOI: 10.33098/2078-6670.2023.15.27.1.223-227

ПІДСТАВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ, ЯК НЕВІД'ЄМНІ ЧИННИКИ ІНТЕРЕСІВ ТА ПРАВ ДИТИНИ

Шевчук Любомир Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

вул. Коновальця 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

e-mail: Lub1977@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8801-4516>

Мета. В даній статті висвітлюються підстави та правові наслідки позбавлення батьківських прав, які передбачені нормами СК України, досліджується правова сторона цих причинно-наслідкових чинників на подальше життя дитини. Чи дійсно правові наслідки позбавлення батьківських технічно є тими важелями, які здатні мінімізувати в подальшому конфлікт правових інтересів між особою яку позбавили батьківських прав та дитиною, та чи дані підстави можуть бути гарантом спокійного та нормального розвитку дитини. **Методика.** Проаналізовано та узагальнено науково-теоретичний матеріал. Під час дослідження було дотримано таких методів наукового пізнання, як системно-структурний, порівняльний. **Результати.** В процесі проведеного дослідження, проаналізовано правильність у прийнятті рішень щодо підстав та дієвість правових наслідків позбавлення батьківських прав, а також їх технічне застосування в цілому. Зокрема, їх характерну рису, яка полягає у позбавленні і тих прав та обов'язків, якими наділяються особи при створенні сім'ї. **Наукова новизна.** Доцільно мабуть вказати на те, що позбавлення батьківських прав, є певною мірою крайній крок, зроблений для того щоб вчергове захистити дитину від стресових ситуацій, від гіркоти та плачевності байдужого відношення до сімейних цінностей, а тому дана тема мабуть завжди буде носити пріоритет новизни. Тому, що правове поле не перестане вдосконалювати ті норми та ідеї, щодо належної реалізації тих технічно правильних кроків щодо забезпечення та захисту прав та інтересів дитини.

Практична значимість. Беручи до уваги результати дослідження, висновків, то вони можуть бути застосовані чи взяті до уваги в правозастосовній практиці, консультаційній, в сфері судового так і досудового розгляду.

Ключові слова: правові підстави та наслідки позбавлення батьківських прав, особисті немайнові права, батьки, особи.

Liubomyr Shevchuk

PhD in Law Science, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration
King Danylo University,

35 Konovaltsja str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

e-mail: Lub1977@ukr.net

FOUNDATIONS AND LEGAL CONSEQUENCES OF DEPRIVATION OF PARENTAL RIGHTS, AS INTEGRAL FACTORS OF THE CHILD'S INTERESTS AND RIGHTS

Purpose. This article highlights the grounds and legal consequences of the deprivation of parental rights, which are provided for by the norms of the SC of Ukraine, and examines the legal side of these causal factors for the future life of the child. Are the legal consequences of the deprivation of parental rights really technically the levers that can minimize in the future the conflict of legal interests between the person deprived of parental rights and the child, and whether these grounds can be a guarantor of the calm and normal development of the child. **Method.** The scientific and theoretical material is analyzed and summarized. During the research, such methods of scientific knowledge as system-structural and comparative were observed. **Results.** In the course of the conducted research, the correctness of decision-making regarding the grounds and the effectiveness of the legal consequences of the deprivation of parental rights, as well as their technical application in general, were analyzed. In particular, their characteristic feature is the deprivation of those rights and duties that individuals are given when creating a family. **Scientific novelty.** It is probably appropriate to point out that the deprivation of parental rights is to some extent an extreme step taken in order to once again protect the child from stressful situations, from the bitterness and deplorability of an indifferent attitude to family values, and therefore this topic will probably always carry the priority of novelty. Because the legal field will not stop improving those norms and ideas regarding the proper implementation of those technically correct steps to ensure and protect the rights and interests of the child.

Practical significance. Taking into account the results of research and conclusions, they can be applied or taken into account in law enforcement practice, consulting, in the field of judicial and pre-trial proceedings.

Key words: Legal grounds and consequences of deprivation of parental rights, personal non-property rights, parents, individuals.

Постановка проблеми. Сім'ям приходиться проходити далеко не найкращі моменти життя, які пов'язані із різного роду випробуванням. Але, на практиці доволі часто так трапляється, що дорослі чомусь забувають, що принцип виховання в сім'ї є основою розвитку дитини як особистості. Особливо це стосується молодих людей, які ще повністю не сформовані у душі сімейного життя. Вони ще не загартовані звичайною буденністю сімейних перепетій, і часто відкладають на задній план, що власне вони зобов'язані постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей та поважати гідність дитини. І саме, невиконання своїх прямих обов'язків когось із членів сім'ї, на яких покладається однакова відповідальність, травмує дитячу психіку, та накладає болісний тягар на її свідомість. Адже, зрозуміло, що їхня ганебна поведінка, байдужість до сімейного життя, зловживання цінностями як батька чи матері по відношенню до дитини, спотворює зміст слова дитинство. І щоб певною мірою максимально уберегти дитину від всіх цих зловживань зі сторони дорослих, на законодавчому рівні є відповідний інститут сімейно-правової відповідальності, який власне за вчинення сімейних проступків застосовує правові наслідки, щодо позбавлення батьківських прав, які передбачені нормою ст.166 СК України.

Доречно наголосити на тому, що окрім правових наслідків позбавлення батьківських прав, на особу лягають також свого роду і неабиякі психологічні та соціальні наслідки. Адже, після того, як особу позбавили батьківських прав, до неї все ж таки вглибині душі приходить запізніле розуміння того, що вона не зможе зробити найпростіших речей, побачити дитину, поговорити, чи просто обняти. Вона фактично ізольована від звичайного сімейного щастя, бути батьком чи мамою. І щоб дійсно повернути собі бодай певну частину тих радостей, знову ж таки потрібно звертатись до суду. Більше того, потрібно зробити неабиякий крок, щоб суд повірив у певні зрушення в кращу сторону, щоб надати дозвіл на побачення з дитиною чи взагалі повернути собі попередній статус батька матері, тобто, іншими словами зняти з себе клеймо позбавлення батьківських прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою та питаннями підстав та наслідків позбавлення батьківських прав, в своїх наукових дослідженнях піднімали ряд науковців, зокрема таких як І. Жилінкова, В. Слома, Ю. Червоний, О. Нечаєва, О. Пергамент, і інших науковці.

Постановка завдання. З огляду на множинну наявність наукових праць, дослідженню фактору підстав та наслідків позбавлення батьківських прав, їх важіль безпеки в житті дитини та сім'ї в цілому, можна дійсно підкреслити на актуальності даної проблематики в правовому полі нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Позбавлення батьківських прав можна сказати є крайнім засобом сімейно-правового характеру, який застосовується до батьків, що не забезпечують належне виховання своїх дітей [1].

Нормою сімейного кодексу України передбачено наступні підстави, які окреслюють причинно-наслідковий зв'язок, щодо позбавлення особи батьківських прав. Зокрема на це акцентує увагу ст.164 СК України, вказуючи на те, що мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування, ухиляються від виконання своїх обов'язків

щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти, жорстоко поводитися з дитиною, є хронічними алкоголіками або наркоманами, вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва, засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини [2]. Виходячи з вище вказаного, можна з впевненістю сказати, що дані підстави ніяк не ототожнюють себе із тими принципами, які асоціюють цінності сімейного життя, де сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього, де кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків, де предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини [3].

Процедура позбавлення батьківських прав потребує детального вивчення, дослідження всіх обставин, які можуть охарактеризувати та вказати на правильність чи доцільність задоволення позову в інтересах дитини. Адже в іншому випадку, особа, проти якої прийняли подібне рішення, втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання, перестає бути законним представником дитини, втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми, не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником, не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування).

В судовій практиці при винесенні рішення про позбавлення батьківських прав, неабияка увага приділяється щодо стягнення аліментів (відсутність чи наявність боргу). Виходячи із рішення від 17 червня 2021 року N 466/9380/17; N 61-2175св20 Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа - орган опіки та піклування Шевченківської районної державної адміністрації Львівської міської ради (далі - орган опіки та піклування), про позбавлення батьківських прав, збільшення розміру аліментів. Суд установив, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували в зареєстрованому шлюбі, від якого у сторін народилося двоє дітей. Рішенням суду з відповідача стягуються аліменти на утримання дітей у розмірі 1/3 частини від одержуваних відповідачем доходів щомісячно, це рішення ОСОБА_2 не виконує. Після звернення позивача до органів опіки та піклування із заявою про доцільність позбавлення батьківських прав ОСОБА_2 щодо дочки ОСОБА_3 надано згоду про це.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково, позбавлено ОСОБА_2 батьківських прав щодо малолітньої дочки ОСОБА_3; відмовлено в частині вимог щодо збільшення розміру аліментів. Постановою апеляційного суду рішення в частині позбавлення ОСОБА_2 батьківських прав скасовано і відмовлено в позові; в решті - рішення суду першої інстанції залишено без змін. При цьому апеляційний суд зазначив, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, необхідність застосування якого за обставин цієї справи не доведено. Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке. Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють

засвоєнню нею загальноновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками. Таким чином, позбавлення батьківських прав допускається лише тоді, коли змінити поведінку батьків у кращу сторону неможливо, і лише за наявності вини у діях батьків [4].

Тобто, як бачимо із винесеного рішення Верховного Суду, суд не акцентує тільки увагу на факті відсутності сплати, який міг би спричинити позбавлення батьківських прав, натомість, дає об'єктивне пояснення, наголосивши на наявність достатніх та переконливих доказів, що характеризують особливості батька й матері як особи, що становить реальну загрозу для дитини, її здоров'я та психічного розвитку. Адже, позбавлення батьківських прав є виключним заходом, який тягне за собою серйозні й остаточні правові наслідки. Факт стягнення з одного з батьків на користь іншого аліментів на утримання дитини не може свідчити про свідоме ухилення від виконання батьківських обов'язків щодо її утримання, оскільки таке стягнення є одним із способів захисту прав дитини на належне матеріальне забезпечення та свідчить про спонукання батька / матері до надання їй належного утримання [5].

В свою чергу також слід розуміти, що позбавлення батьківських прав, не тягне невідворотних наслідків, оскільки не позбавляє особу права спілкуватися з дитиною, бачитися з нею, звернутися до суду з позовом про поновлення батьківських прав [6]. У відповідності до норми сімейного законодавства, зокрема ст.168 особи, які позбавлені батьківських прав мають право на звернення до суду із заявою про надання їм права на побачення з дитиною. Але навіть тут, суд має детально розглянути позовну заяву, зваживши всі моменти, щоб це не завдало шкоди життю дитини, здоров'ю та моральному вихованню [2].

Також, особи позбавлені батьківських прав, мають право на звернення до суду з позовом про поновлення батьківських прав. Суд перевіряє, наскільки змінилася поведінка особи, позбавленої батьківських прав, та обставини, що були підставою для позбавлення батьківських прав, і постановляє рішення відповідно до інтересів дитини. При вирішенні справи про поновлення батьківських прав одного з батьків суд бере до уваги думку другого з батьків, інших осіб, з ким проживає дитина [2]. Законодавець нам регламентує два моменти, які унеможливають поновити батьківські права. А саме, якщо дитина була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом, та коли на момент розгляду позовної заяви дитина досягла повноліття.

Керуючись вище викладеним матеріалом, можна сказати, що позбавлення батьківських прав на практиці є доволі резонансними справами, тим заходом, який тягне за собою серйозні й остаточні правові наслідки по відношенню до самої особи, яку позбавляють батьківських прав. З другої сторони, виносячи рішення про позбавлення батьківських прав, суд таким чином вводить автоматично наслідки, які власне унеможливають застосування тих всіх правових привілеїв, які могли мати батьки. А також ці наслідки є тим важливим важелем, який оберігає дитину в правовому полі немайнових прав так і майнових. З другої сторони, батько, мати мають час подумати над всіма своїми негативними вчинками, кроками, байдужістю, та повторно звернутись про поновлення своїх прав.

Список використаних джерел

1. Степанківська СТГ. Підстави та наслідки позбавлення батьківських прав. URL: <https://stepankivska.gr.org.ua/pidstavy-ta-naslidky-pozbavlennya-batkivskiyh-prav/>
2. Сімейний кодекс України від 26.12.2002 № 407-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2011 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів щодо позбавлення / поновлення батьківських прав, оспорювання батьківства: Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2019 рік - липень 2022 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00917>
5. Постанова Верховного Суду від 23 квітня 2020 року у справі No 420/1075/17 (провадження No 61-17053св19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88979390>
6. Постанова Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі No 459/3411/18 (провадження No 61-10531св21). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KCS_batkivstvo.pdf

References

1. Stepankivska STG. Grounds and consequences of deprivation of parental rights: Available at: <https://stepankivska.gr.org.ua/pidstavy-ta-naslidky-pozbavlennya-batkivskiyh-prav/> (in Ukrainian)
2. Family Code of Ukraine from 26.12.2002 № 407-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (in Ukrainian)
3. On childhood protection: Law of Ukraine № 2849-IX (2011, April 26). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (in Ukrainian)
4. Review of the judicial practice of the Civil Court of Cassation as part of the Supreme Court in cases of disputes regarding the deprivation / restoration of parental rights, contestation of paternity: Decisions submitted to the EDRSR for 2019 - July 2022. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00917> (in Ukrainian)
5. Resolution of the Supreme Court dated April 23, 2020 in case No. 420/1075/17 (proceedings No. 61-17053св19). Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88979390> (in Ukrainian)
6. Resolution of the Supreme Court of September 29, 2021 in case No. 459/3411/18 (proceedings No. 61 10531св21). Available at: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sudpract/Oglyad_KCS_batkivstvo.pdf (in Ukrainian)

*Стаття: надійшла до редакції 20.01.2023
прийнята до друку 10.02.2023
The article: is received 20.01.2023
is accepted 10.02.2023*

Бібліографія: Шевчук Л. В. Підстави та правові наслідки позбавлення батьківських прав, як невід'ємні чинники інтересів та прав дитини. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2023. Вип. 15 (27). Т. 1. С. 223-227. DOI: 10.33098/2078-6670.2023.15.27.1. 223-227.